

УДК 339.543

Олексієнко Р.Ю.

ОСНОВНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН І ПРАВ ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД

У статті подається нова класифікація основних форм трансформації відносин і прав власності суб'єктів ЗЕД та розглядаються їх особливості в процесі митного регулювання ЗЕД.

At the article new classification of the general transformation forms of foreign activity subjects property relations and rights is given; and their peculiarities in foreign activity customs regulation process are examined.

Як відомо, під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єкти-учасники даного процесу орієнтуються на власні цілі, плани, вподобання. У цьому напрямі вони є відносно вільні у своїх діях. Хоча у торговому процесі беруть участь різноманітні суб'єкти, які можуть мати за мету досягнення власної користі від зовнішньоекономічної діяльності різного роду шляхами, в тому числі, не завжди вигідними для держави. Тому особливого значення набувають питання регулювання зовнішньоекономічної сфери з боку держави.

Звичайно, щодо питання фактичного перетину товарними та іншими матеріальними об'єктами державного кордону і реального розпорядження ними на митній території держава має власні погляди. Вони зводяться до того, що митні процедури регулюють механізм та відповідно можуть змінювати систему відносин і прав власності суб'єктів ЗЕД на товари та інші матеріальні об'єкти, а також призводити до трансформації відносин власності під час виконання даними суб'єктами митних процедур.

На нашу думку, в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, як правило, досить широко розглядаються питання зовнішньоекономічної діяльності, функціонування митних інститутів як суб'єктів державного регулювання зовнішньоекономічних операцій учасників ЗЕД. Так, можна виділити праці, зокрема таких українських науковців, як: Базилюк Я.Б., Власюк О.С., Геєць В.М., Гребельник О.П., Жаліло Я.А., Кириченко О.А., Козак Ю.Г., Кредісов А.І., Михасюк І.Р., Пирожков С.І., Рум'янцев А.П., Філіпенко А.С., Шнирков О.І. та ін.

Проте необхідно зазначити, що серед сучасних наукових досліджень питання трансформації відносин і прав власності суб'єктів ЗЕД у розрізі здійснення зовнішньоекономічної діяльності фактично майже не розглядається.

Метою даної статті є виявлення та аналіз основних форм трансформації системи відносин та прав власності суб'єктів ЗЕД у процесі митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Структура інституцій, які регулюють зовнішньоекономічну сферу, і в економічно розвинутих країнах, і в країнах, що розвиваються, приблизно однакова. До неї, як правило, входять кабінет міністрів, міністерство зовнішньої торгівлі або зовнішньоекономічних зв'язків, митні органи (управління), центральний банк, експортно-імпорتنний банк, центральне статистичне управління (міністерство), міністерство закордонних справ, податкові відомства [6; С. 40-43].

Очевидно, що основними цілями організації та існування ефективної системи регулювання ЗЕД в Україні мають бути: захист економічних інтересів держави та інтересів суб'єктів ЗЕД; забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку; створення найбільш сприятливих умов для інтеграції економіки

України з системою світового поділу праці; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці; заохочення конкуренції та ліквідація монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності [7; С. 48]. Виходячи з даних цілей, держава через власні органи законодавчої та виконавчої влади повинна забезпечити дотримання всіма учасниками зовнішньоекономічної діяльності установлених норм, принципів, підходів, що сприятимуть досягненню і підтриманню оптимального рівня загального економічного клімату.

Суб'єкт, що мав у своїй власності чи одержав у процесі зовнішньоекономічної діяльності у власність кошти, майно, майнові і немайнові права тощо, звичайно, може володіти, користуватися і розпоряджатися ними за своїм розсудом, наприклад, використовувати належні йому матеріальні цінності для підприємницької діяльності всередині країни чи працюючи з зовнішніми контрагентами. Проте, зокрема щодо даної можливості у зовнішньоекономічному просторі, можуть виникати певні обмеження. Так, у деяких випадках, передбачених законодавчими актами України, майно може бути безоплатно передано у власність держави або примусово вилучено у власника за рішенням суду чи іншого компетентного органу як санкція за вчинення правопорушення [1].

Тому ми вважаємо за доцільне виділити чотири окремі форми процесу трансформації прав власності суб'єктів ЗЕД при митному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Раніше подібна класифікація в розрізі даного питання не застосовувалася. Такими формами, на нашу думку, є добровільна, умовно-добробільна, умовно-примусова та примусова трансформація прав власності в зовнішньоекономічному просторі. Деяко спрощена схема співіснування усіх цих чотирьох форм трансформації прав власності в загальній системі відносин власності між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності представлена на рис. 1.

«Добробільна трансформація» відносин власності щодо матеріальних об'єктів, задіяних у зовнішньоекономічній діяльності, передбачає остаточну втрату суб'єктом ЗЕД як попереднім власником усіх відповідних прав власності внаслідок його власного бажання без стороннього примусу з боку виконавчих органів державної влади (митні інститути, прикордонна служба, правоохоронні органи та інші державні контролюючі суб'єкти). Тобто дана форма зміни власника не стосується будь-яких порушень суб'єктом ЗЕД встановлених вимог ведення зовнішньоекономічної діяльності у розрізі взаємодії з митними та іншими органами, контролюючими зовнішньоекономічний процес.

Здебільшого, подібна ситуація може виникати під час здійснення митних формальностей у результаті усвідомлення суб'єктом ЗЕД: недоцільності, не вигідності, непереборних ускладнень у разі подальшого проходження митних процедур; понесення значних для суб'єкта витрат на транспортування даних об'єктів у зворотному напрямі до початкового місця відправлення; неможливості вигідно реалізувати власне право на відчуження цих матеріальних об'єктів; необхідність додаткових незапланованих грошових витрат у великих розмірах, неприйнятних для суб'єкта тощо.

Основними формами вільної трансформації учасником ЗЕД права власності на об'єкти, що перетинають митний кордон, будемо вважати:

а) зарахування майна та інших матеріальних об'єктів унаслідок певних обставин у категорію «без власника»;

б) використання митного режиму «Відмова на користь держави» (свідома передача майна державі);

в) звернення суб'єктом ЗЕД до застосування митного режиму «Знищення або руйнування» (непримусове фізичне позбавлення від об'єктів власності).

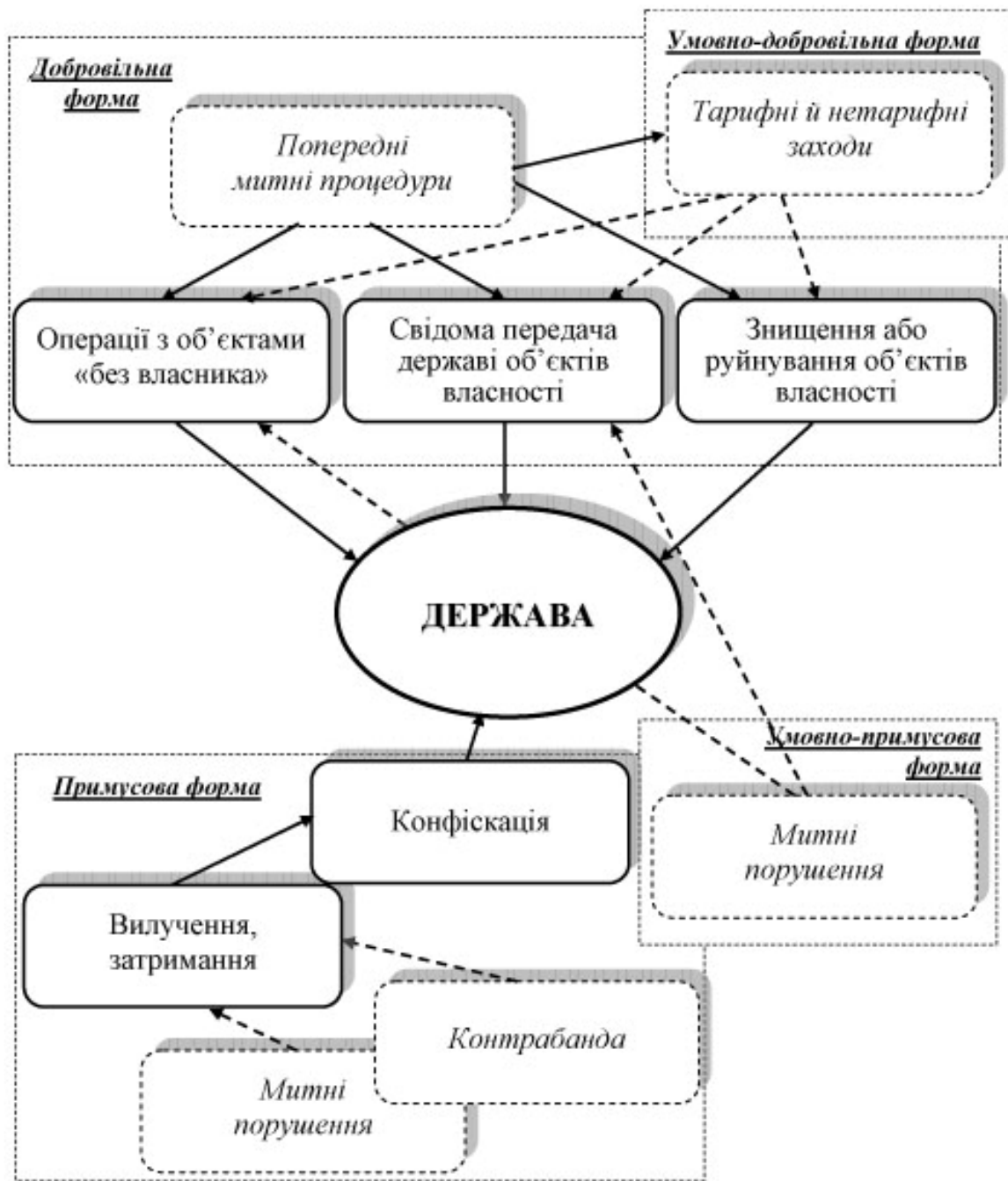

Рис. 1. Можливі форми трансформації елементів відносин власності суб'єктів ЗЕД при митному регулюванні.

На практиці можна стверджувати про практично повну змістовну відповідність економічної категорії «матеріальні об'єкти без власника» юридичній категорії «безхазяйне майно». Взагалі до категорії «безхазяйне майно», згідно з чинним законодавством України, можуть бути віднесені матеріальні об'єкти (майно, товари й інші матеріальні цінності), що не мають власника або власник яких невідомий [2, ст. 335].

Найбільш розповсюдженими у митній практиці варіантами отримання державою у власність безхазяйного майна можна вважати ситуації, коли з тих чи інших причин об'єкти, задіяні у зовнішньоекономічному русі, не цікавлять їх справжнього, реального суб'єкта-власника, особа якого навіть не може бути виявлена. Тобто власник товарів, транспортних засобів чи інших матеріальних цінностей невідомий митним інститутам.

Таким чином, майно може вважатися безхазяйним, або відноситися до категорії «без власника», якщо наявний факт відсутності реального власника. Подібна ситуація може виникнути, зокрема, внаслідок смерті, недієздатності або зникнення суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності – власника відповідних товарів та майна, – за умови, якщо спадкоємець не претендує на дані матеріальні об'єкти власності, чи небажання суб'єкта з'являтися для з'ясування прав власності на об'єкти під митним контролем тощо.

Можливістю для суб'єкта ЗЕД щодо застосування добровільної форми трансформації своїх прав власності в загальній системі відносин власності можна також вважати декларування матеріальних об'єктів власності до митного режиму «Відмова на користь держави».

Необхідно відмітити, що застосування митного режиму «Відмова на користь держави» поширюється на товари, що перебувають під митним контролем на митній території України, від яких власник відмовився на користь держави без будь-яких умов на свою користь [3, п. 1.1]. При цьому митне оформлення товарів, що ввезені на митну територію й перебувають під митним контролем, у митному режимі відмови на користь держави здійснюється без справляння податків, зборів та без застосування заходів нетарифного регулювання [4, п. 2.4].

Очевидно, що дана можливість значно зменшує фінансовий тягар для учасника ЗЕД. Проте, даний суб'єкт внаслідок використання митного режиму відмови на користь держави автоматично за власним бажанням «без будь-яких умов на свою користь» позбавляється усіх своїх прав власності стосовно відповідних матеріальних об'єктів, щодо яких застосовано вищезгаданий режим. Отже, фактично маємо повноцінний приклад добровільної форми трансформації прав та відносин власності суб'єктів у площині зовнішньоекономічної діяльності.

Ще одну додаткову альтернативу для суб'єкта ЗЕД щодо добровільної трансформації та відмови від своїх прав власності надає існування у практиці зовнішньоекономічної діяльності можливості використання митного режиму «Знищення або руйнування». Відповідно до даного митного режиму товари, ввезені на митну територію України, знищуються під митним контролем чи приводяться у стан, який виключає їх використання, без справляння податків, установлених на імпорт, а також без застосування заходів нетарифного регулювання до товарів, що знищуються або руйнуються [1, ст. 243]. Під операціями зі знищення та руйнування товарів розуміють механічну, фізико-хімічну, біологічну або іншу обробку, яка унеможлиблює відновлення товару чи використання його окремих частин, вузлів і агрегатів за призначенням; спалення, захоронення в спеціально визначених місцях [5, п. 1.2].

Можна відмітити, що митний режим «Знищення або руйнування» передбачає добровільну з боку суб'єкта ЗЕД остаточну трансформацію його відносин власності у напрямі усвідомленої поступової відмови від належних йому прав володіння, використання, управління тощо, з метою позбавлення від подальших додаткових небажаних витрат.

«Примусова трансформація» прав власності (рис. 1), як форма зміни системи відносин і прав власника у зовнішньому економічному просторі, щільно пов'язана із застосуванням «каральних» санкцій з боку митних інститутів та інших виконавчих органів

державної влади щодо суб'єктів ЗЕД, які порушили встановлений порядок переміщення матеріальних об'єктів через державний митний кордон. Тобто у даному випадку мова йде про зміни у системі відносин власності, які відбуваються незалежно від бажання суб'єкта ЗЕД, що допустив відповідні економічні, організаційні чи іншого роду порушення.

Серед таких примусових заходів у розпорядженні митних інститутів є декілька можливостей. Вони розрізняються поміж собою ступенем значущості й тривалістю санкцій.

Найменш «болісним» для суб'єкта ЗЕД можна вважати його адміністративне затримання та затримання матеріальних об'єктів власності як предметів можливого порушення встановленого порядку перетину державного митного кордону.

Окрім цього, у держави є можливість повністю трансформувати систему відносин власності з точки зору остаточного переходу від даного суб'єкта до держави прав власності на відповідні матеріальні об'єкти порушення митних правил. Таку можливість державі надає покарання суб'єкта ЗЕД у вигляді застосування конфіскації.

Конфіскація являє собою позбавлення права власності на майно за рішенням суду [2, ст. 354]. При цьому суб'єкт позбавляється, а держава отримує всю сукупність елементів прав власності, тобто можливість володіти та управляти даними матеріальними об'єктами, використовувати їх з метою задоволення своїх потреб, отримувати дохід як результат використання вищезазначеного майна, а також можливість реалізовувати інші складові елементи системи відносин власності на свій розсуд.

Існує певна закономірність, коли потенційні економічні санкції у вигляді штрафів у значних розмірах можуть викликати у суб'єктів ЗЕД – майбутніх порушників – бажання відмовитися від даних матеріальних об'єктів власності на користь держави чи позбавитися їх ще до моменту відкриття адміністративної справи за фактом порушення. У даному випадку можна казати про «добровільну» відмову суб'єкта ЗЕД від своїх прав власності, викликану в той же час можливим «примусом» з боку держави.

Таким чином, подібні ситуації можна віднести до нової форми зміни структури прав суб'єкта-власника, так званої «умовно-примусової трансформації» відносин власності (рис. 1). Іншими словами, контролюючі органи державної влади в особі представників митних, прикордонних, правоохоронних та інших інститутів безпосередньо не чинять фактичного тиску, примусу на суб'єкта ЗЕД у вигляді затримання, вилучення та конфіскації матеріальних об'єктів власності. Проте, внаслідок існуючих потенційних економічних, адміністративних та інших санкцій за сплановане заздалегідь порушення, дані несприятливі обставини змушують, підштовхують суб'єкта-порушника до відмови від своїх прав власності на відповідні товарні та інші матеріальні цінності.

Також необхідно відмітити, що окрім значних економічних, адміністративних та правових санкцій, що можуть бути викликані неправомірним, незаконним переміщенням через державний митний кордон різноманітних матеріальних об'єктів власності, існують ще й інші обставини, які підштовхують суб'єкта ЗЕД до трансформації належної йому системи відносин власності. Йдеться про цілком законні шляхи перетину державного митного кордону. За таких умов у дію включаються так звані тарифні й нетарифні чинники.

У таких випадках можна казати, що має місце «умовно-добровільна форма трансформації» відносин власності (рис. 1), коли суб'єкта ЗЕД прямо не змушують, але об'єктивно підштовхують відмовитися від своїх прав власності певні не пов'язані з порушенням митних правил обставини (організаційні та інші ускладнення нетарифного характеру, зміна рівня митної вартості або коду товару), а не засоби покарання та дозволеного примусу з боку митних інститутів чи інших виконавчих органів державної

влади, відповідальних за контроль за правильністю переміщення товарів й інших матеріальних об'єктів власності через державний митний кордон.

Таким чином, до моменту надходження певних матеріальних об'єктів до державного митного кордону право власності на дані об'єкти повністю належить окремим учасникам ЗЕД. Проте, під час проходження митного кордону права можуть змінюватися. Певна сукупність прав розпорядження об'єктами власності може переходити до митних органів держави, кордон якої вони перетинають. Йдеться про можливість вирішення подальшої долі відповідних об'єктів власності у розрізі дозволу чи заборони їхнього ввезення до країни імпорту. Тобто на цій стадії можуть виникнути передумови, які обмежать або ускладнять право законного власника вільно розпоряджатися відповідними матеріальними об'єктами.

Окрім того, якщо порушення виявиться достатнім для застосування затримання або вилучення відповідних об'єктів власності, то у такому разі можна казати про перехід до держави права володіння і розпорядження відповідними об'єктами власності до моменту розгляду даної ситуації і винесення певного рішення з боку судових органів.

Література

1. Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV. – <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. - <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Наказ Державної митної служби України від 24.12.2003 № 906 «Про затвердження Порядку застосування митного режиму відмови на користь держави до товарів, що перебувають під митним контролем». – <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Постанова Кабінету міністрів України від 17.12.2003 № 1955 «Деякі питання відмови на користь держави від товарів, що перебувають під митним контролем». – <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Наказ Державної митної служби України від 24.12.2003 № 905 «Про затвердження Порядку застосування митного режиму знищення або руйнування до товарів, що перебувають під митним контролем». – <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: Навч. посібник: 2-ге вид., випр. і доп./ За заг. ред. А.І. Кредісова. – К.: ВІРА-Р, 2002. – 552 с.
7. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 384 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., професором Петрунею Ю.Є. 18.12.2008*

*Надійшло до редакції
23.12.08*